

УДК 342.721+[330.162:316.3]:17.022.1

Тетяна Саннікова

Свобода особистості та турбота про інших в дискурсі сімейних цінностей

Анотація: У статті проаналізовано зсуви, які відбуваються у сучасному українському суспільстві стосовно сім'ї в юридичному, ідеологічному та, здебільшого, аксіологічному дискурсі. Показано, що, незважаючи на швидкі зміни, українська молодь, в цілому, зберігає традиційні сімейні цінності, засновані на вічних, загальнолюдських засадах.

Вперше зауважено, що соціально-психологічний механізм трансформації сучасних змін, в першу чергу, визначається переакцентуванням у ціннісній сфері. Впливові тенденції постмодерністського світу висунули на вищу сходинку піраміди цінностей необмежену особисту свободу та задоволення, в супереч турботливості про іншого та корпоративного блага. Це змінило погляд на сім'ю, яка стала розглядатися як інститут задоволення особистих потреб у спілкуванні, забезпеченні матеріальних та сексуальних потреб, тощо. В той час, як в системі традиційних цінностей у якості вищих базових цінностей визначається турбота про інших, про ближніх, як членів сім'ї чи родини, навчаючи, таким чином, один одного піклуватися про все суспільство. Традиційна сім'я передбачає довгострокові стосунки, які формуються на взаємній любові та піклуванні в суспільному просторі. Автор зауважує, що повернення традиційних сімейних цінностей, в яких особиста свобода кожного підкоряється турботі про іншого, формує стосунки любові, довіри та захищеності. Таким чином турбота про кожного, що є ключовою сімейною цінністю,

виступає усталеним шляхом поліпшення демографічної та економічної ситуації у нашій країні.

Ключові слова: сімейні цінності; демографічна криза; трансформація сім'ї; свобода особистості; турбота.

Tetiana Sannikova

Personal freedom and concern for the others in the discourse of family values

Abstract: The article analyzes the the transformations that are taking place in modern Ukrainian society in relation to the family in the legal, ideological and, most of all, axiological discourse. It has been shown that, despite the rapid changes, Ukrainian youth, in general, retains traditional family values based on eternal, universal principles.

It was first noted that the socio-psychological mechanism of the transformation, first of all, is determined by re-engagement in the value sphere. The influential tendencies of the postmodern world put forward on the highest level of values pyramid the unlimited personal freedom and satisfaction, in contradiction to the care of the other and concern for the corporate good. This changed in the family discourse was considered as away for satisfying personal communication needs, providing material and sexual needs, and so on. In case of traditional values, which are based on the biblical values, care is taken about others, as family members or neighbors, thus teaching each other to care for the whole society. A traditional family usually involves long-term relationships that are formed on mutual love and care in the public space.

The author observes that the return to the traditional family values, in which the personal freedom of one submits to the care of another, forms a relationship of love, trust

and security. Thus, caring for everyone, which is a key family value, is an best way of improving the demographic and economic situation in our country.

Keywords: family values; demographic crisis; family transformation; personal freedom; solicitude.

Постановка проблеми. Українське суспільство за останні декілька десятиліть стрімко змінюється в політичному, ідеологічному, економічному та, звичайно, у аксіологічному вимірі. Змінюються установки, ціннісні орієнтації, етичні системи, що торкаються глибинних, базових цінностей суспільства загалом та локальних співтовариств, що безсумнівно відбивається на нормативній ціннісній базі кожної окремої особистості.

Відбувається взаємопов'язаний та взаємо детермінуючий процес. З одного боку – зміни ціннісних орієнтацій окремих особистостей та лідерів суспільної думки, впливають на зсув цінностей суспільства, з іншого - відповідно в свою чергу змінюють цінності пересічних громадян, що з часом торкається найбільш глибоких, базових цінностей.

Однією з самих фундаментальних базових цінностей, безсумнівно, є група сімейних цінностей. Незважаючи на зміни, що відбуваються у світі, пріоритет сімейних цінностей в сучасному українському суспільстві, навіть для молодого покоління, що сформувалося в умовах трансформації та зміни світоглядних парадигм, у більшості залишаються традиційними. Про це свідчать результати загальнонаціонального опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири», що проводився Центром «Нова Європа» та Фондом ім. Фрідріха Берта сумісно із соціологічної компанією GfK Ukrain, у 2017 році. Завдяки опитуванню була зроблена спроба

зрозуміти та оцінити настрої сучасної молоді від 14 до 29 років до різних аспектів життя, та зокрема до сімейних цінностей. За результатами дослідження 86 % молоді бачать свої майбутнє життя у шлюбі з дітьми [Гайдай 2017: 99]. В. Рибак підсумовує результати цього опитування так: «Позитив результатів опитування полягає у тому, що молодь нашої держави зберегла певні традиційні цінності-культ сім'ї, шлюбу; та поєднала їх з секулярно -раціональними, наприклад, бажанням самовиражатись та досягати успіхів в кар'єрі» [Рибак 2018: 52].

Разом з тим, багато дослідників [Балакірева 2002: 32] зазначають, що за останні 30-50 років у світі відбуваються зміни інституту сім'ї та ставлення до нього. Зокрема, збільшується кількість розлучень та спрощується процес їх оформлення; з'являється та стабільно зростає кількість незареєстрованих громадянських шлюбів, експоненційно зростає кількість моно батьківських сімей; спостерігається збільшення дітей, від яких відмовляються батьки, при тому, що кількість дітей у сучасних сім'ях зменшується з року в рік. В Україні ці процеси протікають швидко і стихійно. Так, щодо сімейного стану, то 51 % молодих людей віком до 29 років в Україні проживають як «холостяк» чи «незаміжня»; 27 % - в шлюбі, 7% - у громадянському шлюбі, 9% мають стосунки, але не проживають разом; 2% - розлучені [Гайдай 2017: 99]. Таким чином, з одного боку в Україні йде процес змін стосовно сімейних цінностей, але значна частина суспільства налаштована на збереженні традиційної системи сімейних стосунків. Ми вважаємо, що зміни в цій площині закономірні, але вони мають бути керованими з боку громадянського суспільства.

Мета та завдання статті. Дослідити вплив змін, які відбуваються в ціннісних

орієнтаціях інституту сім'ї на стан громадянського суспільства сучасної України. Проаналізувати, як змінюються погляди на сім'ю, яка стала розглядатися пріоритетно з позиції задоволення особистих потреб, порівняно з традиційною системою цінностей, де в якості вищих базових цінностей визначається турбота про інших.

Ступінь розробки проблеми. Серед досліджень, які стосуються вивчення сімейних цінностей, варто назвати статті М. Козлова, О.Балакиревої, А.Бови, Ю.Якубової, О. Яременка та інших.

У цих дослідженнях показані зміни, що відбуваються в українському суспільстві та необхідність збереження інституту традиційних сімейних цінностей. Однак, не зважаючи на значні здобутки в дослідженні сімейних проблем вплив сімейних цінностей на добробут та стабільність суспільства, а також їх зв'язок з турботою про суспільство, досліджені недостатньо.

Новизною статті є різноаспектно обґрунтований автором дискурс трансформації сімейних цінностей в сучасному українському суспільстві. Ці зміни полягають в тому, що традиційні сімейні цінності, як турбота про інших та корпоративні блага, змінюються поглядами на сім'ю, яка стала розглядатися як інститут задоволення особистих потреб.

Виклад основного матеріалу. Багато дослідників погоджуються з твердженням, що в Україні простежується некерований процес зміни інституту сім'ї, що, безсумнівно, свідчить про стрімкі зміни системи сімейних цінностей як на особистому, так і на соціальному рівні. Як оцінити ці зміни? Дехто вважає, що процес трансформації інституту сім'ї є позитивним і закономірним (Дірк ван де Каа та Рон Лестіг і прихильники „постмодерної демографії” [Lesthaeghe 2012]), а негативні явища в ньому співвідносять до тимчасовості та перехідного процесу [Masura 2005:

7-11]. Проте більшість науковців та суспільних діячів оцінюють зміни як кризові, що погрожують добробуту не лише окремих громадян, а й Українського суспільства в цілому [Слюсар 2007: 38]. Насправді, не можна ігнорувати той факт, що зміни у системі сімейних цінностей, які вже відбулися, поставили Україну на межу демографічної катастрофи. Якщо у 2017 році в Україні народилося 364 тис. дітей, то це на 58% менше порівняно із 1960 роком. Щодня в Україні помирає 18 тис людей. Цифри вражаючі.

Зниження народжуваності і трудова міграція, загрожують не лише економіці та перспективному розвитку незалежної України, але ставлять під загрозу національну ідентичність. Тому ми вважаємо, що зміни в юридичному, ідеологічному та, головне, аксіологічному регулюванні інституту сім'ї в Україні слід оцінювати як кризу, до якої необхідно застосувати стратегію антикризового державного управління. Головною небезпекою, як нам уявляється, є домінуюча останні декілька десятиліть негативна тенденція пріоритетності релятивістської особистої свободи, не обґрунтованої позачасовими, вічними та абсолютними цінностями над корпоративними цінностями локальної спільноти. Інакше кажучи, насаджується цінність особистого, егоїстичного блага та задоволення в супротив блага іншого. Сім'я у такому випадку розглядається як інститут задоволення особистих потреб у спілкуванні, у забезпеченні матеріальних та сексуальних потреб. Особиста свобода, у такому підході, підноситься вище блага іншої людини.

Якщо один з членів сім'ї перестає отримувати задоволення, зустрічаючи страждання і відчуваючи тиск зовнішніх факторів чи інших членів сім'ї, то він без остраху руйнує сімейні стосунки і виходить за коло сімейних обов'язків. Така

парадигмальна система базується на уявленні, що сім'я є виключно соціальним інститутом, створеним для задоволення персоналістичних потреб, а не заданість Згори. Цей висновок підтверджує факт поширення громадянського шлюбу (сумісне проживання без реєстрації шлюбу), що він стає нормою в українському суспільстві. Обнадійливим є лише те, що молоді люди (7%) оцінюють такий шлюб як тест перед офіційним зареєстрованим шлюбом. Щодо народження дітей поза шлюбом, то в Україні їх кількість складає 20 % від загальної кількості народжених дітей, у країнах Євросоюзу - більше 40%. [Гайдай 2017: 111]. Найбільше таких діток народжують молоді дівчати віком від 15 до 19 років. Скоріше за все це вимушені кроки ніж вибір молодої матері.

Однак, треба зауважити, що сім'я, з позиції суспільства і традиційних сімейних цінностей, виконує безмежно важливе *корпоративне* призначення. Як зазначає О. Литвинова: «суспільство зацікавлене у благополучній сім'ї, яка здатна виростити повноцінну дитину, справжню особистість, громадянина, який зміг би підтримувати або побудувати справедливий правовий та економічно ефективний соціум. Саме сім'я виступає гарантом не лише адаптації людини в соціумі, але інституцією по створенню та відтворенню сімейної сфери» [Литвинова 2013: 153]. Зрозуміло, що від правильного ціннісного фундаменту сім'ї буде залежати майбутнє українського суспільства.

Сім'я забезпечує не лише репродуктивну, економічну та комунікативну, але й інші важливі функції, зокрема – взаємного виховання, турботи один про одного, соціального контролю, збереженню та передачі власності, духовному спілкуванню тощо. Це над важливі традиційні сімейні функції і втрата, чи значне послаблення їх

ціннісного рівня, неминуче призведе до негативних демографічних та соціально-політичних наслідків.

Традиційна система сімейних цінностей ставить у якості вищих базових цінностей турботу про інших, про ближніх як членів сім'ї чи родини, навчаючи, таким чином, піклуватися про все суспільство. Вона передбачає довгострокові стосунки, які формуються на взаємній любові та піклуванні в суспільному просторі. Про це наголошував ще англійський філософ Д.Юм, коли називав сім'ю взаємний союз чоловіка та жінки, що ґрунтується на любові та турботі.

О.Васильченко в своїй монографії присвяченій психологічному аналізу репродуктивності, зазначає, що саме батьківське піклування «дозволяє вирішити не тільки соціальні, але й екзистенційні завдання. Воно пов'язане із просоціальною поведінкою і відповідальністю, толерантністю і турботою, дозволяє досягти продуктивності, крім того, є реалізацією потреб людини» [Васильченко 2013: 22-23]. Далі автор пояснює складові поняття піклування. Це «небайдужість, увага, прийняття буття іншої людини й радість від стосунків – почуттєва складова; діяльне забезпечення благополуччя – організаційна складова; безпосередній догляд за ким-небудь (дитиною, старим, хворим або інвалідом), сюди ж долучається хатня робота – процесуальна складова; прийняття турботи від того, про кого ти піклуєшся сам, – інтегративна складова» [Там само: 279].

В класичній системі цінностей особиста свобода в сім'ї підкоряється турботі про іншого, але у трансформованій – особиста свобода стає вищим авторитетом. В теперішній час засоби масової інформації надають перевагу свободі вибору особистості, принижуючи традиційні цінності, об'являючи їх застарілими та несучасними,

але це шлях в безвихідь, щодо демографічної та економічної ситуації у нашій країні.

Необхідно дати реальну свободу проголошення традиційних сімейних цінностей усіма можливими засобами, не заперечуючи можливості особистісних свобод, навіть у сфері сім'ї. Але моральний тиск і демонстрація традиційних сімейних цінностей, як маргінальних та фундаменталістських, є неприпустимими.

Саме тому, з позиції здорового суспільства та перспективного розвитку особистості, необхідно продовжувати кропітку роботу в галузі освіти, просвіти та мас-медіа по відновленню традиційних сімейних цінностей, що базуються на морально-етичних принципах Святого Письма, яке сформувало загальнолюдські парадигми ефективного суспільного розвитку. Також дуже важливим є залучення релігійних громад до ствердження та розповсюдження традиційних сімейних цінностей, тому що переважна більшість українського громадянського суспільства сповідує християнські цінності, засновані на Біблії.

Висновки. Сучасні тенденції українського суспільства, яке прямує до загальноєвропейського простору, висунули на вищу сходинку піраміди цінностей необмежену особисту свободу та задоволення, всупереч турботливості про іншого та корпоративного блага. Це змінило погляд на сім'ю, яка стала розглядатися як інститут задоволення особистих потреб у спілкуванні, забезпеченні матеріальних та сексуальних потреб тощо. В той час, як в системі традиційних цінностей у якості вищих базових цінностей визначається турбота про інших, про ближніх, як членів сім'ї чи родини, навчаючи, таким чином, один одного піклуватися про все суспільство. Традиційна сім'я передбачає довгострокові стосунки, які

формуються на взаємній любові та піклуванні в суспільному просторі.

Ми вважаємо, що повернення традиційних сімейних цінностей, в яких особиста свобода кожного підкоряється турботі про іншого, формує стосунки любові, довіри та захищеності. Таким чином турбота про кожного, що є ключовою сімейною цінністю, виступає усталеним шляхом поліпшення демографічної та економічної ситуації у нашій країні. Саме тому, поряд з проголошенням особистих свобод, потрібно надати повну свободу популяризації традиційних сімейних цінностей усіма можливими засобами.

Список літератури

1. Балакірева, О. (2002). Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. *Український соціум*, (1), 21–32.
2. Васильченко, О. (2013). Репродуктивна поведінка особистості. Соціально-психологічний аналіз:[монографія]. *Луганськ: Ноулідж*.
3. Гайдай, Д., &Зарембо, К. (2017). *Українське покоління Z: цінності та орієнтири*.
4. Літвінова, О. В. (2013). Проблема збереження сімейних цінностей в умовах трансформаційних змін. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, (2), 150–158.
5. Рыбак, В. (2018). Ціннісні орієнтири сучасної молоді України. *Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка*.
6. Слюсар, Л. (2007). Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*, (1), 28–38.
7. Lesthaeghe, R., &Surkyn, J. (2012). When history moves on: The foundations and diffusion of the second demographic transition. *International Family Change* (pp. 95–132). Routledge.
8. Macura, M., Mac Donald, A. L., &Haug, W. (2005). *The new demographic regime: Population challenges and policy responses* (Vol. 5). United Nations Publications.
5. Rybak, V. (2018). Tsinnisni oriientyry suchasnoi molodi Ukrainy. *Studentsky i naukovyi visnyk TNPU im. V. Hnatiuka*, (43).
6. Sliusar, L. (2007). Simia v suchasni Ukraini: instytut siina kryza chy postindustrialna transformatsiia? *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, (1), 28–38.
7. Lesthaeghe, R., &Surkyn, J. (2012). When history moves on: The foundations and diffusion of the second demographic transition. In *International Family Change* (pp. 95–132). Routledge.
8. Macura, M., Mac Donald, A. L., &Haug, W. (2005). *The new demographic regime: Population challenges and policy responses* (Vol. 5). United Nations Publications.

Reference

1. Balakirieva, O. (2002). Transformatsiatsinnisnykhorientatsii v ukrainskomususpilstvi. *Ukrainskyisotsium*, (1), 21–32.
2. Vasylichenko, O. (2013). Reproduktyvnapovedinkaosobystosti. *Sotsialno-psykholohichnyianaliz:[monohrafiia]*. Luhansk: Noulidzh.
3. Haidai, D., &Zarembo, K. (2017). *Ukrainskepokolinnia Z: tsinnostitaoriientyry*. K.
4. Litvinova, O. V. (2013). Problema zberezhenia simeinykh tsinnostei v umovakh transformatsiinykh zmin. *Teoretychni i prykladniproblemypsykholohii*, (2), 150–158.